

TÖRTÉNELMI MAGÁNÜGYEK

Egy asszony keresi a boldogságot, de elég rosszkor keresi, szegény — ez a mondat akár a mottója is lehetne *Gyárfás Miklós* és *Keleti Márton* új filmjének; pedig csak a rövid tartalma. Ez az asszony negyvenötől, amióta a pincéből feltámolygott, vagyis tizennyolc éves korától egyfolytában sóvárog a boldogság után, el-el is indul utána, nem aktívabban és nem is tehetetlenebbül az átlagosnál, a boldogság sejdítésére kívülrül, közelségétől megmámorosodik — aztán, kevéssel később mindanyiszor keserű szájjal ébred.

Allegória, az örök asszony-sorsról? Az. De dolgunk bonyolultabb, mint első látásra hinnék: a Gyárfás-sztori — mint általában a Gyárfás-sztorik — korántsem kínál ennyire áttetsző megoldást. Mert ez a fiatal pesti nő, Mária, nem akármikor sóvárogja a boldogságot, a megértő társat, a végleges kötést, hanem a magyar történelemnek egy meghatározott szakaszában, 1945 és 1970 között. A történet rangja ezzel a két évszámmal nyomban megemelkedik, maga fölé nő, „túlmutat önmagán” — mint a harmincas évek esztétái oly szívesen írták; azaz, hogy most már világosan beszéljünk, az egyedi allegória újabb jelentés-tartalommal bővül: szimbolikussá válik. Az asszony-

sors és a történelembe ágyazott ember sorsának szimbólumává. Ami bennünket most már közelebbről érdekkel: hogyan oldja meg az író a feladatot, amit magára vállalt?

Gyárfás Miklós a mai magyar irodalom egyik legsajátosabb arcú alkotója. Nemcsak attól az, hogy több műfajú, hogy a próza, a kisebb és nagyobb epika és a drámaírás szinte minden ága a birtokában van (hiszen nem ritka tünet ez az idősebb nemzedéknél) — inkább attól hogy a *hangvételen* van valami pregnánsan, azonnal árulkodón egyéni. Ajka körül örökös mosoly; de ez a mosoly nem irónikus, mint az Abody Béláé, nem szatirikus, mint Grandpierre-é és Csurka Istváné, nem fintor, mint a Moldova Györgyé — ez a szelíd mosoly csak enyhén gunyos, inkább megértő, megbocsátó. Övé a legbölcsebb mosoly mai irodalmunkban.

Nos, ezt a történetet, ezt az élet-sorsot is a gyárfási bölcs mosollyal szőtték. Hiszen voltaképpen véresen komoly dologról szól, motívumaiból az elmúlt években nehézveretű regények és tragédiák születtek — s most mégis egy derűre hajló történet keretében bukkan fel mindaz, ami elfutott éveinket megkeserítette. A türelmetlenség a negyvenes évek

Ruttkai Éva és Báti Lajos

végén, a gyanakvás és bizalmatlanság az ötvenesek elején, a létbizonytalanság, a törvénytelen ségek, a kőpönyegforgatás a szemérmetlen karrierizmus, hitünk csatlattása és csatlakozása — mind-mind ott kavarnak ebben a mosolyból s könnyből, férfi- és nőismeretből, az élet- és korhűségből szőtt furcsa, szivárványos reményű mesében.

Azt hiszem, a gyárfási ábrázolásmód lényegére tapintok, amikor megkockáztatom azt a véleményt, hogy itt egy különös vegyi folyamattal van dolgunk; jobb híján az *emlékezés alkimiájának* nevezném. Azaz: Gyárfás nem úgy ábrázolja a dolgokat, ahogyan megestek, hanem ahogy a lélek, idők múltával, az eseményekre visszaemlékszik. Másképp alig hihető, hogy a családások, megárázkodtatások csupán akkora emóciót kavartak volna a hősnő lelkében, ahogy azt a filmvásznon láttuk, — nem: így csak a heveny kín csilapultával, évtizedek múltán emlékezik hajdanvált gyötrelmeire az ember. Innét van tehát, a négy férfival fonódó asszonyélet húsz évet átívelő történetének alapvetően epikus építkezéséből, hogy e sors fordulónak drámaisága legtöbbször mélabús lírává szelidül, vagy megértő humorban oldódik fel, s adja katharizis helyett a többrétű tanulságot egyrészt az emberi illúziók örökös

szertefoszródásáról, másrészt arról, hogy mily gyakran megy el az ember a boldogság mellett, pedig ott van a közelében, karemelésnyire, csak épp a kezét kellett volna nyújtania érte.

Világos, hogy az efféle, hosszú időt átfogó eseménysor nem bírja el a szétágazó ábrázolás extenzitását; sűrítésre, tehát kamara-jellegre kell törekednie. A történetnek ez föltétlenül erőnye; a filmnek azonban már nem, hisz épp azt rekeszti ki az ábrázolás szférájából, amit pedig hangsúlyosan kívánt volna felmutatni; a történetileg hiteles körképet. Ne essék félreértés: nem a hitellel van itt baj — csak aki átélte, tudja igazán, mennyire valós, s a maga idejére vonatkoztatva érvényes minden fordulata ennek az életsorsnak! —, hanem a *körkép* lesz valahogy szegényessé, s válik a film ezáltal is inkább a hősnő egyéni emlékeinek arzenáljává, semmint a mindnyájunk közös emlékezésévé. Nekünk, akiknek az ábrázolt kort átélünk adottság, ez persze, semmilyen problémát nem jelent; kérdés azonban, mennyire élhető át azoknak a fiataloknak, akik a hiányzó kulisszákat nem pótolhatják memóriájuk kelléktárából?

S még két fogyatékát a forgatókönyvnek. Az egyiket, a véletlennek viszonylag sűrű voltát még magyarázza a sűrítésre való törekvés; a

Ruttkai Éva és Somogyvári Rudolf

Kálmán György és Ruttkai Eva

hősnő második férjének oktalan — és szintúgy véletlen — pusztulását azonban már nem menti. Itt a dolgok kérlelheteretlen logikája helyett inkább az írói önkényt érezzük. Gyárfás koncepciójának szüksége volt e derék ember eltüntetésére is — hát felültette egy repülőgépre, amely az Alpok fölött lezuhant... Vétlen halála így nemcsak emberi — esztétikai fájdalomunk forrása is.

Keleti Márton rendezése iskolapéldája annak, amit gondos munkának szoktunk nevezni. Látomása nem nőtt túl az eredeti írón; szép hűséggel és megbízható szakmai tudással költötte át celluloidra az írott forgatókönyvet. Koncepciója tiszta, áttekinthető, beállítási logikusak, filmjének ritmusa nyugodt, hömpölygő, célratoró. De e sok megérdemelt elismerő jelző ezúttal munkájának hiányait is jellemzi, hiszen ez a viharos időköt idéző, sok nehéz emléket felkavaró film mégiscsak lázasabb tempót, szokatlanabb beállításokat, élesebb vágásokat — egyszóval merészebb látást, korszerűbb képi megvalósítást követelt volna. Színesvezetéséért viszont a legnagyobb elismerés illeti; kitűnő alakítások egész sorára adott módot és lehetőséget.

Elsőként *Ruttkai Évát* kell említeni, a film főszereplője. Játéka kettős bűvöletbe ejt: egyrészt az átlégyülés meg-megújuló csodájával

ajándékoz meg, húszéves, naív lányból a szemünk előtt érvén negyvenéves asszonnyá, az átmenetek oly gondos kimunkálásával, amilyenre kevés példát láttunk eddig filmvásznon, — másrészt pedig a hányatott sors változó lelkiállapotainak és érzelmi tartalmainak bensőséges és mélyen hiteles rajzával kápráztat el.

Básti Lajos a főnökét, jóbarátját, lelkitámaszát, majd végre-végre fellett s húsz év után elnyert szerelmét játssza, a figurához egyénített vonásokkal, kitűnő kiérlelt játékkal. *Kálmán György* az első férj különös, ön-gerjesztő lelkesedésű, erőszakos alakját állítja elénk, meggyőző ellenszenvvel. *Mensáros László* a szerencsétlen második férj „pozitív” figuráját hozza közel a nézőhöz, a megnyerő emberséget s nem a „pozitív” tulajdonságokat hangsúlyozva. *Somogyvári Rudolf*, a harmadik férj szerepében, finom eszközökkel, hiteles, cseppet sem túlzó gesztusokkal testesít meg egy köpönyegforgató, alja-karrierista lelket. *Várkonyi Zoltán* ügyvédje-bírója — a film legfélelmetesebb karikatúrája — az örök cinizmus évenként más-más ízű változatainak pontos felmutatásával futkostatja hátunkon a hideget, s adhat hálát velünk a dolgok jobbrafordulásáért.

Hildebrand István képei szépek, kifejezők, dekoratívak.

BÁRANY TAMÁS